

GONDOLATOK A NYOMDAIPARRÓL

K n e r Imre

Alig van szakma, amelynek szebb és gazdagabb szakirodalma volna a nyomdaiparénál és ez a szakirodalom egyre rohamosabban fejlődik. Régebben, a század elején egynéhány összefoglaló, kisebb-nagyobb terjedelmű kézikönyvön – afféle katekizmuson – és egy nagyobb, összefoglaló történeti munkán, a Faulmann-féle Nyomdászattörténeten kívül főként technikai jellegű volt ez a szakirodalom, és sokkal gazdagabb volt folyóiratokban és cikkekben, mint önálló monográfiákban. Később, a világháború előtt újrábredt a történelmi érdeklődés, talán az 1900. évi nagyhatású Gutenberg-ünnepségek következtében. A nyomdászattörténelmi kutatás és a nyomdászat művelőinek érdeklődése közelebbi kapcsolatba került egymással. 1910 körül kezdett a nyomdászat gazdasági kérdéseinek modern irodalma is kifejlődni, majd 1925-től kezdve a Gutenberg-Jahrbuch új sorozata is megindult, amelyben elsősorú szakemberek és szakmán kívülálló tudósok cikkei jelennek meg évről évre és foglalkoznak a szakma történetének egyes vonatkozásaival. De ez az irodalom valahogy csak a szakma életének – múltjának és jelenének – egyes jelenségeivel foglalkozik, nem eléggé vizsgálja és méltatja a nyomdászatot mint egységes egészet, s azokat a belső törvényszerűségeket, amelyek életét és fejlődését irányítják, s néha törvényszerű szükségességgel idézik elő nagy tragédiáit is. Ilyen ünnepi alkalomkor talán időszerű egyszer elgondolkozni ezeken a kérdéseken is, amelyek a szakma ezernyi részletkérdése mögött elrejtözve élnek és végzettszerűen éreztetik a hatásukat akkor is, amikor nem ismerjük fel lényegüket. Ezek a nagy törvényszerűségek benne gyökereznek a szakma technikai, gazdasági, szociális, kulturális sajátságjaiban, azokból következnek s a szakma művelőinek és barátainak vajmi kevés erejük, hatalmuk van arra, hogy megváltoztassák őket. Hogy mennyire sikerül egy-egy szakmai nemzedéknek

megoldani azt, ami rá van bízva, nagy részben attól függ, hogy mennyire tud követelményeikhez alkalmazkodni, mert amelyik nemzedéknek ez nem sikerül, azt előbb vagy utóbb egyik vagy másik vonatkozásban eléri a búvészinas sorsa, elveszti hatalmát az eszközei fölött s csakhamar bekövetkezik a csőd, hol technikai, hol gazdasági, hol szociális, hol művészeti vonatkozásban, mint ezt a nyomdászat történetének sűrű válságai bizonyítják.

A modern ipar sok ágazata, szakmája között egyetlen egy sincsen, amelynek törzsökös művelőiben olyan fejlett történelmi tudat és ezzel kapcsolatos szakmai önértzet és szakmai felelősségtudat élne, mint a nyomdászokban. Úgy hisszük, hogy ennek nagyon könnyű magyarázatát adni. A kézművesiparok ugyanis az emberiség történetének kezdetén jöttek létre. Az ember lassanként találta fel a szerszámokat, fokozatosan tanulta meg használatukat, s egyik szerszám a másikból fejlődött. Csak lassan jött létre a munkamegosztás s míg az ősember majdnem mindent maga csinált, amit használt, később fokozatosan elváltak egymástól az egyes foglalkozási ágak és létrejött a munkamegosztással együtt a cserének az a rendszere, a kereskedelem is, amely lehetővé tette, hogy egy hallgatólagos megállapodáson alapuló és a körülmények szerint folyton változó értékskála szerint kiki azért, amit legjobban tudott előállítani, megszerezze azt is, aminek előállítására nem volt meg a képessége vagy lehetősége. Ez a fejlődés azonban lassú és folyamatos volt, kialakulása a történelem kezdetének kódébe vész és ezért nem is vált tudatosná az emberben. Az egyes népek mitológiájában vannak ugyan nyomai annak, hogy az ember egyes személyekhez, legtöbbször természetfeletti lényekhez kapcsolja a mesterségek keletkezésének eszméjét, de legtöbbször úgy élt az egyes mesterségek adta lehetőségekkel, hogy kezdetükről, eredetükről nem is adott számot magának, hiszen a mesterségek fejlődésének egyes állományait sem lehetett pontosan megállapítania. Még a modern találmányok eredete is sok esetben vitás, hiszen korunk nagy technikai vívmányai nem annyira egyes, pontosan körülírható felfedezéseken,

találmányokon alapulnak, mint a tudomány nagy köztársaságának kollektív alkotásain. Az Edisonok, a Marconik mellett sok-sok ezer tudós dolgozik szüntelenül a laboratóriumok csendjében és ezért van az, hogy egy-egy új mesterség, vagy termelési ág kialakulásához sok név tapad, a kezdet, az elsőség érdeme sokszor vitás. Egyes új lehetőségek kezdetben észrevétlenül lappanganak hosszú ideig és az első naiv, sokszor értéktelennek látszó kezdetek csak fokozatosan kerülnek az emberi értékelés előterébe, csak lassan érik el azt a fontosságot, amelyet ma képviselnek, amikor már szinte nélkülözhetetlen járulékaik a modern életnek. A nyomdászattal nem így áll a dolog. Az újkor küszöbén olyan történelmi pillanatban született meg, amikor éppen legnagyobb mértékben szükséges és időszerű volt, bámulatosan rövid idő alatt hódította meg az akkori egész kultúrvilágot és néhány évtized folyamán szerény kezdetből ért el olyan tökéletességig, amely a kitűzött cél megvalósítására teljesen alkalmas volt. És a nyomdászat feltalálója nemcsak egy ötlet, nemcsak egy új lehetőség megtalálója volt, hanem ennek az ötletnek bámulatos türelmű és szorgalmú, nagy művészi érzékkel és csodálatos technikai képességgel megáldott megvalósítója, amellet vállalkozó és szervező is, aki kiépítette a maga, nagyfokú munkamegosztáson alapuló üzemét és aki nagyképességű munkatársakat keresett és talált és kiszabta számukra a megoldandó részletfeladatokat is. Gutenberg János tehát nemcsak feltalált valamit, de kialakított és kidolgozott egy egész mesterséget, annak sok-sok apró fogásával együtt. Ő egymaga műhelyében a munkatársak seregét nevelte fel – hiszen az ősnymdászok között nagyon sokról tudjuk, hogy Mainzban tanult – és ebben az első műhelyben kialakította annak a hagyománykincsnek nagy részét is, amelyhez később a nyomdászok évszázadokig ragaszkodtak. A szakmáját szerető nyomdász tehát ismeri a maga első őst, a kutatás feltárta előtte ennek a nagy ősnak gyönyörű, sok küzdelemmel, sok szenvedéssel, csalódással, de nagy eredményekkel teli élettörténetét és megőrizte számára ezeket az első termékeket. Valahogy úgy vagyunk ezzel, hogy a többi mes-

társégeknek is vannak ismeretlen ősei, de nincsen – családfája. Mi azonban ismerjük az első őst, és ismerjük méltó utódait is. Tudjuk, ki volt Aldus, aki korának egyik nagy tudósa volt. Ismerjük a Plantin-család történetét. Mindenütt találkozhatunk az Elzevirek Respublicáival, amelyeket ez a nagy kiadó cég akkor vasút, posta, klíring és a mai élet minden szervezési és terjesztési segédeszközei nélkül is el tudott juttatni a világ minden sarkába. Ismerjük a régi nagy tipográfusok egész sorát, akik személyes barátságot tartottak fenn koruk legnagyobb királyaival, pápaival, íróival, tudósaival és művészeivel. Tudjuk, ki volt Giambattista Bodoni, a királyok tipográfusa és a tipográfusok királya. Tudjuk, mi volt a részük a kor nyomdászainak a XIX. század szellemi és politikai mozgalmában. És ismerjük a sajtó hatalmát és befolyását napjainkban is. Innen van az, hogy a nyomdászat legerényebb művelőiben is él a szakmai öntudat, a szakmai büszkeség, de – többé-kevésbé nagy fokban – a szakmai felelősségérzet is. Ennek a szakmának van a legrégebb kiépített szociális szervezete és érdekképviselője. Már a XVI. században írott műhelyi rend szabta meg a nyomdászok jogait és kötelességeit. Tótfalusi Kis Miklós uram Mentségében már erőteljesen hangsúlyozza a nyomdai munkásság jogos szociális igényeit. Nem véletlenszerű, hogy ebben a szakmában épült ki legkorábban és bizonyult legerősebbnek, legidőállóbbnak a közös megállapodások rendszere, amely persze egyformán érezteti a maga nagy előnyeit és hátrányait, de mindenképpen nagyon hatékony alakítója a szakmai közélet és a gazdasági helyzet fejlődésének. Ezt a megállapodást a nyomdász, akár munkás, akár munkaadó, mindig nagyon tiszteli s amikor nyűgösnek érzi egyéni szempontjából, akkor sem megszegésére, hanem megváltoztatására törekszik. Ennek a nagy szellemi, erkölcsi kötöttségnek, erős szervezettségnek, intézményesen meg-alapozott felelősségérzetnek következménye az, hogy a nyomdász gyakran konzervatív. Bár mindig ott szerepel a kor szellemi és politikai mozgalmában, a múlttól egészen elrugaszkodni sohasem bír, sohasem lép ki teljesen a nyomdai műhely légköréből, s amikor rendkívüli eszközökhöz nyúl, akkor

is igyekszik lépéseit általános nyomdászati érdekekre való hivatkozással alátámasztani. Érdekes, hogy egyetlen szakmában sem éri utói olyan gyorsan a közmegevetés azt, aki hűtlen lesz az egyetemességhez, mint a nyomdászatanban. Súlyos válságok után egyik szakmában sem találunk olyan hamar egymásra a szakma művelőit, mint a nyomdászatanban. És van ennek a szakmai felelősségben gyökerező konzervativizmusnak egy értékes következménye is. A nyomdász mindig nagyon ragaszkodik az egyszer kialakított, megszervezett munkamódszereihez. Igaz, hogy ennek gazdasági oka is van, mert hiszen a kialakult munkamódszer rendszeren lekötött tőke alapján van meg rögzítve s a túlságosan radikális újítás ezt a tőkét egyszerre semmisíti meg. Az igazi törzssökös nyomdász konzervatív, s mindig többször meggondolja, míg emberáldozatot hoz új, jobbnak látszó módszerekért. Érdekes – s ez igen kényes téma, amelyet bajos bővebben kifejteni –, hogy a radikális újítások ebben a szakmában rendszeren a jövevények, az előkelő idegenek nevéhez fűződnek, akik egy-egy technikai forradalom idején kevésbé gondolnak az áldozatokra, hiszen nem töltöttek velük sok-sok esztendő ugyanabban a műhelyben. De azt is tapasztaltuk már sokszor, hogy az előkelő idegenek azok, akik készpénznek vesznek minden újítással kapcsolatban forgalomba kerülő ígéretet, vakon bíznak a gépprospektusokban s sokszor hajtának végre rosszul sikerült, hamvukbahl reformokat, – de nagy válságok idején ők azok, akik könnyebben változtatnak szakmát s keresnek más mezőt tehetségük érvényesítésére. A törzssökös, igazi nyomdász ott marad s ha szűkebb keretek között is, de átböjtöli a szűk esztendőket s a krízisek után a romokból is újraépít mindent, mint ezt Gutenberg tette összeomlott életműve romjain.

Már abból, amit elmondottunk is kiderül, hogy talán egyetlen mesterség sem kapcsolódik bele a kor, az általános emberi élet annyiféle vonatkozásába, mint a nyomdászatan. Vannak mesterségek, amelyek feltétlenül szükséges dolgokat produkálnak, amelyekről az ember lemondani sohasem tud.

A konjunktúratudomány jól tudja, hogy ezeket a mesterségeket is sújtják ciklikus válságok, de azt is tudja, hogy bizonyos dolgokban a fogyasztás a legnagyobb válságok és a legjobb konjunktúra idején is bizonyos határok között mozog. Időnként egy-egy változás alapján megváltoztat, vagy teljesen feleslegessé is tesz egy-egy szakmát, mint ahogy például a gyertyaöntés és a szappanfőzés elvándorolt a kisműhelyből a nagy vegyészeti gyárakba, de van a fogyasztásnak egy mértéke, amelyen alul sohasem csökkenhet, mert azon alul a tömegek élete már nem lenne fenntartható. És van egy felső mérték, amelyen felül a termelést a piac már nem veheti fel, akárhányszor vált is a király napjában inget, a régi anekdota szerint. De talán egyetlen szakmában sem akkorák a ciklikus válságok kihatásai, mint nálunk. Van ugyan a nyomtatvány- és könyvfogyasztásnak is egy minimuma, amelyet a nélkülözhetetlen közigazgatási nyomtatvány- és tankönyv szükséglet képvisel, de a felső határ a vágyakban és az elképzelésben szinte meg sem határozható. Mindig akadnak, akik vállalkoznak arra, hogy ezen a téren új lehetőségeket teremtsenek, vagy próbáljanak ki és akik hiszik, hogy a könyvfogyasztás kerete még erősen tágítható. A tapasztaltabban azonban tudják, hogy egy nemzedék élete során a kulturális színvonal csak bizonyos fokozatig emelhető és hogy a szükségletek sorrendjében a könyv ma még nálunk meglehetősen hátul kullog. A konjunktúraciklusok nagy hatása azonban nálunk azért különösen erős, mert – mint erről később lesz szó – a példányszám az árra és az előállítás jövedelmező voltára igen-igen nagy befolyással van. Mint az egyszerű szegedi bicskakészítő esete mutatja, vannak szakmák, ahol a termelés kiterjesztése csökkentheti a jövedelmezőséget. A modern iparban azonban ez nem így van. Itt majdnem minden szakmában a példányok számának emelkedése kedvezőbbé teszi az előkészületi költségek eloszlását. De előbb-utóbb mindegyik szakmában elérkeztünk oda, ahol a további emelkedés már csak egészen más termelési módszerek alkalmazásával válik gazdaságossá és akkor az egész már megteremtett apparátus léte válik problematikusá. Ez az a pont, amelyen az

előbb említett konzervativizmus meg szokta bosszulni magát, de amelyen az ugyancsak előbb említett könnyelmű újítási hajlandóság elveti a sulykot, ami aztán a következő konjunktúrafordulatnál szokott kiderülni.

Már az előbbieken is érintettük – bár csak a sorok között – a kor egyik nagy problémáját, a racionalizálás kérdését. Egy nagy német közgazdász a racionalizálás értelméről írott szép könyvében a racionalizálás klasszikus példajaképpen éppen a nyomdászatot említi. Szerinte maga az a ténykedés, hogy a nyomdász előbb egy nyomtatóformát hoz létre, amelyet az összes szellemi és művészi szempontok tekintetbevételével formál meg. abban megkeresi a szöveg legpraktikusabb és leggazdaságosabb visszaadási módjának lehetőségét, a szöveg összes hibáit gondosan kijavítva, s amikor a formát többszöri korrigálás után véglegesnek fogadj a el, jóváhagyja vagy jóváhagyatja s róla annyi levonatot készít, amennyit szükségesnek vagy értékesíthetőnek vél, nem egyéb, mint az írás racionalizálása a legteljesebb értelemben. Nem is lehet és nem is volna szabad a nyomdászatot másnak felfogni, ennek a műveletnek sokféle felelősségét mindig éreznünk kellene. Azt állította nemrég a racionalizálás egyik kiváló magyar szakembere, hogy a racionalizálás, amely kiépítette a modern tömegtermelés mai módszereit, egymaga többel emelte a tömegek életszínvonalát, mint az összes nagy találmányok. Aki csak kevésbé foglalkozott ezzel a kérdéssel, feltétlenül elfogadja ezt az igazságot. De hogy a racionalizálás más vonatkozásban mit jelenthet, arra idézzük egy kiváló német könyvtörténésznek azt a megállapítását, hogy a német nemzetet tulajdonképpen a könyvnyomatás tette német törzsek csoportjából nemzetté. Szerinte a nyomdászat – az alább kifejtendő okokból – már korán vállalkozóvá és kiadóvá tette művelőit, akiknek hamar rá kellett jönniök arra, hogy a Strassburgban vagy Nürnbergben nyomtatott könyvet Königsbergben nem értik meg. Így teremtette meg, önkéntelenül, súlyos gazdasági kényszerűségből, a sokféle német beszédből a nyomdászat, illetve a könyvkiadás a törzsekfölötti német irodalmi

nyelvet, a könyvek nyelvét, amely szellemi egységbe kapcsolta a németiséget Strassburgtól Königsbergig. A nyomdásznak arra is hamar rá kellett jönnie, hogy ha a nyomtatóforma előállítására túlságosan sokba kerül, akkor ezt a költséget nehezebb a példányok száma között elosztani. Nagyon korán kezdődött már az a törekvés, hogy ez a nyomtatóforma mennél kisebb költséggel legyen kialakítható. Ez a törekvés vezetett el már Gutenberg életében a 42-soros Biblia nagy betűjétől a Catholikon kis betűjéig, sőt: első könyvét, a 36-soros Bibliát is nyilván kalkulációs okokból hagyta abba a mester. Az olyan okos és gondolkodó hajlamú nyomtatóknak, mint Tótfalusi Kis Miklós uram volt, szintén rá kellett jönnie arra, hogy a fejletlen és következtelen helyesírás mennyire költséges, mert sok javítást von maga után és mert a szedőnek munka közben is meg kell állania, gondolkodni, vagy kérdezősködni, esetleg utánanézni kétes dolgoknak, s ezért foglalkozott annyit ortográfiával, amelynek egyik újtója lett. Be is verték érte a fejét szegénynek, mert mi köze a vasmívesnek az ortográfiához. Mégis, napjainkban is, a nyomdászok úttörői a helyesírásnak és hazai ilyen mozgalmainknak is megvan a története. Ebben a vonatkozásban is a nyomdásznak kell áldozatot és munkát vállalnia az összesség érdekében. A racionalizálás a nyomdász mesterségnek tehát lényeges és jellemző része, a racionalizálás tulajdonképpen a nyomdákban, a jól vezetett, eleven nyomdákban folyton folyik és egész technikai fejlődésünk nem egyéb, mint a Gutenberg által kigondolt és kiépített folyamat egyes részeinek munkaelemzés, munkafelosztás és mechanizálás útján való racionalizálása. De ez a törekvés állandóan a fentebb kifejtett szakmai felelősségérzet cenzúrája alatt áll és sok küzdelem, sok vita elindítója. Ezen a ponton is mindig az egyén hozza meg az áldozatot a közösségért, amikor vállalja a kísérlet kockázatát és költségeit, hogy azután a tanulság közkinccsé váljon.

Bármennyire hivatás is a nyomdász számára az ő nyomdászvolta, bármekkora kulturális és szociális felelősséget visel, számára – döntő fokban –

gazdasági tevékenység a nyomdászat, mert abból kell megélnie. De nemcsak magának kell megélnie belőle, hanem fenn kell tartania az egész nyomdászati apparátust is, amelyben óriási tőke van lekötve. Ezt az áldozatot egyformán viseli mindenki. A munkaadó, a vállalkozó olyan fokban össze van kötve az üzeme boldogulásával, mint nagyon kevés más szakmában. A munkás nemkevésbé felelős gazdasági vonatkozásban az egészért. Most nem arra a nem mindig nyilvánvaló kapcsolatra gondolunk, hogy termelésének mennyiségétől és minőségétől függ a vállalat boldogulása, mert – sajnos – mennél nagyobb egy-egy üzem és mennél fejlettebb benne a munkafelosztás, annál jobban elmosódik ez a felelősség az egyén számára, kivéve a vezetőket, akiknek képessége lendíti a vállalatot, akik egy-egy poszton állva döntő befolyást gyakorolnak, akiknek egy-egy elkövetett hibája néha katasztrofális károkat okozhat és akik meg nem felelő készség, vagy alkalmatlan szellemi és jellemi tulajdonságok birtokában sokak legnagyobb igyekezetének eredményét ronthatják le. Most másra gondolunk. Mint fentebb már kifejtettük, ennek a szakmának nagyon régi szociális rendje, szervezete van. Itt a munkásság minden egyes tagja felelős az egészért, nemcsak a bizalmiférfi-rendszeren keresztül, az üzemmel szemben. Itt a munkás jelentős heti járulékkal járul hozzá a munkanélküliek, a betegek, a rokkantak eltartásához. A munkás viseli tehát annak a költségét is, hogy az, aki időlegesen kiesik a munkahelyéről, el ne merüljön, fentmaradhasson, sőt: nyomdász maradhasson és ha kell, ismét elfoglalhassa munkahelyét. A szakma boldogulása idején az öregek, rokkantak könnyebben és gyorsabban juthatnak elgondozásukhoz, mert az összesség bevételei nagyobbak, a tartalékok gyorsabban képződnek. A fiatalok is könnyebben helyezkednek el ilyenkor, nekik is érdekük az, hogy a generációváltás simán, zökkenő nélkül menjen a maga útján és ezért zúgolódás nélkül vállalják az ezzel járó terheket. Könnyebb ilyenkor a betegek elgondozása is. Kevesebb a munkanélküli, több a bevétel és kisebb a kiadás, a szervezet ilyenkor gyűjti a maga tartalékait, amelyekkel átsegíti tagjait a nehezebb időkön.

A vállalkozó pedig megszokta ebben a szakmában, hogy szociális áldozatokat hozzon, ne engedjen egyhamar minden konjunktuuraszellőnek, ha arról van szó, hogy munkásait tartania kell.

A vállalkozó számára azonban sokkal többről van szó ennél, az ő kötelessége az, hogy megtalálja a helyes utat és módot a megrendelő követelményeinek és a gazdasági lehetőségeknek egyensúlybahozatalára, úgy, hogy tevékenysége a pusztá fennmaradáson túl a jövőt is szolgálja, meghozza a fejlődés alapjainak megteremtésére szükséges eszközöket is. Sajnos, jobbról is, balról is könnyen elfelejtkeznek arról, hogy a sokat vitatott haszon a növekedés szerve a társadalomban. Ha vállalatunk nem produkálnának hasznot, akkor nemcsak az adóalapok vesznének el, mert hiszen az állományból – ezt mindenkinek tudnia kellene – az állam nem sokáig szedhetne adót. Minden élni akaró nemzet arra törekszik, hogy minden generációja több élet- és munkaképes egyénből álljon az előzőnél és ezeknek bővebb életlehetőség jusson. Arról van itt szó, hogy minden generációnak kötelessége az utána következő számára megteremteni a munkakereteket. Ha a gazdasági tevékenység nem produkál hasznot, akkor feléli a már megszerzett tőkét, elhasználja a gépeket, lezülleszti az üzemeket, holott kötelessége volna az, hogy az új generáció több, jobb és termelőképesebb üzembe helyezkedhessen el, mint elődei.

Minden üzemvezetőnek kötelessége, hogy gazdasági tevékenységét eredményesen folytassa. Ehhez pedig ismernie kell ennek a tevékenységnek elméleti alapjait is. Ismernie kell a költségtényezőket, azok keletkezésének módját, mértékét, elosztási lehetőségét és annak a folyamatnak lényegét, amelyet a tőke reprodukálásának nevezünk. Minden készületlenség, tájékozatlanság, tudatlanság, hanyagság, vagy éppen lelkiismeretlenség keserves megbosszulja magát ezen a téren. Egyszer valaki azt kérdezte tőlem: „miért kellett nekem tönkremennem, amikor mindig sok volt a dolgom?” Azt kellett rá felelnem, hogy: „kedves kollégám, a rosszul vállalt munkából jobb a kevesebb!” Egyszer olvastam egy német cikket, amelynek ez volt

a címe: „A veszteség már a munkavállalásnál kezdődik.” Nem szándékom most e helyen a kalkuláció, a gazdálkodás részletes ismertetésébe kezdeni, csak annyit akarok megjegyezni, hogy a nyomdaipar mai munkalehetőségei végtelenül változatosak, s ezért ahány nyomda, szinte annyi üzemi egyéniség. Minden nyomda többé-kevésbé alkalmas valamely munkakör elvégzésére és mennél inkább az, annál egyoldalúbb. Nem lehet egyiknek sem törekvése az, hogy okvetlen mindent elvállaljon. Amelyik nyomda erre törekszik, amelyik annyira éhes, hogy semmit sem akar átengedni más nyomdáknak, az munkái egyre nagyobb részét végzi alkalmatlan felszereléssel és alkalmatlan körülmények között. De amelyik a viszonyokhoz és feladatokhoz jól alkalmazkodik, szervesen és okosan készült fel azokra és csak azt vállalja, amit gazdaságosan bír előállítani – legfeljebb néha tudatosan vállalja a veszteséget, ha valamely munka rendes munkaköréhez kapcsolódik, bár abba nem is illik teljesen bele – könnyebben fog boldogulni. Most csak arra szeretnék szorítkozni, hogy a nyomdai gazdasági élet alapvető törvényeit, a költségtényezők legjellemzőbb ismertető jeleit megmutassam, mert azok vágnak csak mostani fejtegetéseink körébe.

Egyszer azt mondta egyik szellemes írónk, hogy a színházi krízisek oka az, hogy a színházi épületet nem lehet másra használni. Ha tehát a jó színházi konjunktúra létrehoz egy színházat, az itt marad és élni próbál akkor is, amikor a színházi konjunktúra már elmúlt. Valahogy így van ez a nyomdával is. A nyomdai üzembe, ha az még olyan kicsiny is, aránylag, az elérhető forgalomhoz képest, nagy tőke van befektetve, amit semmi másra nem lehet felhasználni, Vannak iparok, amelyekben néhány kis kéziszerszámmal, egyszerű kis géppel el lehet érni azt a forgalmat, vagy többet is, mint egy nyomdával, s amellet a személyzet keretei is könnyebben bővíthetők, vagy szűkíthetők. A nyomdai üzem nagyfokú munkamegosztással dolgozik és a munkaerő kihasználását a fentemlített régi szabályok erősen megkötik. Ha a munka csak egy kevésbé is fluktuál, mondjuk úgy, hogy a hét elején több a szednivaló és a hét végén több a nyomnivaló, már egé-

szen kis üzemnél is jelentős veszteség származik abból, hogy a hét elején a gépfelszerelés és a gépszemélyzet csak részben használható ki, a hét végén pedig a szedők és a szedőtermi felszerelés hevernek parlagon. Már igen kis üzem is ezért bizonyosfokú üzemvezetői művészetet, megfelelő üzemi elgondolásra való képességet és áttekintést igényel vezetőjétől. Amellett már az ilyen kis üzem felszerelésének is megvan a maga egyéni jellege, amely alkalmazkodik bizonyos elgondoláshoz, vagy helyzethez s ezért divatnak és más gazdasági, szellemi, üzemenkívüli tényező befolyásának is alá van vetve. Nemcsak a technikai haladás maga, de ezek a tényezők is, amelyeket a nyomdász nem befolyásolhat, siettetik az elavulást, a befektetett tőke értékének gyors csökkenését, majdnem teljes elolvadását. A mi ártényezőink a következők: a befektetett tőke törlesztése és kamatozása, a munkabér, az anyagköltség és a rezszi. Ez a titokzatos, sokat vitatott kifejezés azokat az általános költségeket jelenti, amelyekre szükség van ahhoz, hogy egyáltalában termelhesünk, vagyis anyagot felhasználhassunk és munkabért fizethessünk. Ennek a rezsinek két fajtája van. Az egyik csoportja függ a szervezettől, a termelési kerettől, vagyis akkor is előáll, ha a termelés nem folytatódik. Házbér, fűtés, világítás, az irodai törzsszemélyzet fizetése például, bizonyos mértékben akkor is felmerül, ha az üzem áll, de még nem akar megszűnni. A rezszi másik része emelkedik vagy csökken a termelés emelkedésével vagy csökkenésével.

Az eddig elmondottakból kiviláglik az, hogy ennek a szakmának igen magas olyan költségei vannak, amelyek a befektetett tőke szolgálatára, állományának fenntartására és a termelési lehetőség biztosítására szükségesek. Igen magasak az előkészítési költségek is, mert hiszen a szedési felszerelés, a szedői munkabér, a korrigálás, a szedés gépbeigazításának a költsége, vagyis minden, a nyomtatás megkezdéséig felmerülő költség ide számít. És az, hogy ezeket a költségeket miképpen, vagyis hány nyomtatható, illetve eladható példány között osztja el, csak kis mértékben a nyomdásztól függ, ez már szinte végzettszerűen kívülálló tényezők behatása alatt áll. Voltak nálunk

kitűnően megalapozott vállalkozások, amelyeknek szükségszerűen össze kellett omlaniuk, mielőtt a határok megszűkülése lecsökkentette a példányszámot. És vannak kevésbé jól megépített vállalkozások is, amelyek azonnal gazdaságossá váltak, amint a határok kitágulása lehetségessé tette példányszámaik emelését.

Mindez azt mutatja, hogy a nyomdászatban az ártényezőknél végzettszerűen hatalmas befolyásuk van. Már maga a vállalkozás is csak akkor jöhet létre, ha a vállalkozó elég világos fejjel és helyesen állapítja meg, hangolja össze, vagyis amivel az egész kezdődik: helyesen ismeri fel ezeket. Hiszen a legtöbb kezdeményezés sorsa eldől már a kezdeti időkből. Sokesztendőes nyomdastatisztikánk évente beszámol egy csomó olyan kezdésről, amelyik nem éri meg az esztendőt. De ugyanez a statisztika sorolja fel azokat is, amelyek szinte évente kerülnek új kézbe, hogy mindig új és új áldozatokat faljanak fel.

Abban, amit elmondottunk itt, benne rejlik a nyomda és a nyomdász egész sorstragédiája. A berendezés, a felszerelés, rendesen megvan, az vagy örökség formájában, vagy állásvállalás révén adva van az egyes nyomdász számára, hiszen nem nagyon sokan vannak közöttünk, akik maguk egészen elülről kezdték. De akik elülről kezdték, azok is rendesen kapták a tőkét hozzá, vagy kölcsön, vagy családi segítség formájában. A munka megkezdődik, kezdetben igen drága tandíjjal, bukdácsolva, tapogatózva s mire a nyomdász eljut a helyzet valódi képének felismeréséhez, már rengeteg veszteséget szenvedett el. Közben jelentkeznek a ciklikus válságok, amelyek a nyomdaiparban a fentemlített okokból rendesen igen erősen érzetik hatásukat. És közben folyik a felszerelés elhasználódása, amelyik kétirányú: az egyik a kopás, romlás, minden földi dolgok sorsa, a másik a korszerűtlenedés, az elhasználódás abban a vonatkozásban, hogy a technikai haladás, a fejlődés, és a divat túlhalad a felszerelésen. Egyszer csak arra ébred a nyomdász, hogy ezt is, azt is újítani, cserélni kellene, de az a pénz, ami ehhez szükséges volna, nincsen sehhol. Vagyis a gazdasági tevékenység során a tőke

elhasználódik, de nem képződik újra, a nyomdász szép lassan elajándékozta azt, amivel munkáját megkezdette.

Ennek a jelenségnek legfőbb magyarázata az, amit úgy szoktam nevezni, hogy az árfejlődés dinamikája ellentétes a tényleges gazdasági szükségszerűséggel. Amikor az üzem teljesen, vagy inkább: optimálisan van foglalkoztatva, akkor a fentebb említett fix rezszi kedvezően oszlik el, a termelés tehát gazdaságosabb, ilyenkor olcsóbban lehetne vállalni egyes munkákat. Amikor a munka csökken, az üzem kihasználása kisebb fokú, a fix rezsit pedig csökkenteni nem lehet, akkor a termelés kevésbé gazdaságos, az egyes munkaegységre több költség esik, ilyenkor tulajdonképpen drágábban kellene dolgozni. Mégis a verseny és a vállalkozó saját aggályossága, az általános emberi természet arra készíti a nyomdászt, hogy rosszabb konjunktúra, kisebb kihasználás idején olcsóbban vállaljon és inkább, amikor jobban van foglalkoztatva, emelné az árakat. Pedig általános és régi tapasztalat az, hogy az egyszer leengedett árat emelni többé alig lehet. Akkor, amikor fentebb arról beszéltünk, hogy a régi szociális munkarendszernek vannak hátrányai is, arra céloztunk, hogy bizonyos merevségénél fogva csökkentti ugyan a munkás kockázatát a konjunktúraváltozások idején, de nehezíti az üzemek alkalmazkodóképességét is a változásokhoz. Egy váratlanul rámszakadt súlyos üzleti eseményre ezt mondta egyszer egy kollégám: „nem is tudtam, hogy ilyen életveszélyes dolog nyomdásznak lenni.” Hát igen, eléggé veszedelmes dolog ez. Bogeng nagy nyomdászattörténete érdekesen fejti ki, milyen korán kellett a nyomdásznak vállalkozóvá és kiadóvá válnia. Abban, hogy a nyomdász előbb-utóbb kiadóvá is válik, igen nagy szerepe van annak, hogy amikor belekezd a vállalkozásba, még nem ismeri eléggé az állandó költségek, a tőkeszolgálat óriási terheit és követelményeit. A modern racionalizálási mozgalom egyik törekvése a harc a szezon ellen. Kevés szakmában van ilyen nagy különbség a szezon és a holt szezon elfoglaltsága között. Minden nyomdász többé-kevésbé törekszik arra, hogy ezt valahogy kiegyenlítsse. Mint ahogy a magyar paraszt-

kérdés egyik legdöntőbb részletproblémája is az, hogy a nyári és őszeleji roppant munkatorlódás között és után nem lehet a milliós tömegeket foglalkoztatni, de akkor is meg kell élniök, a nyomdász élete is súlyos munkatorlódások nagy erőfeszítéseiből és a pangás keserves, a tartalékokat emésztő időszakából áll. A kivülálló nem is sejtí, hány érdekes és értékes kiadóí elgondolás született ebből a kétféle súlyos gondból és a kiegyenlítésükre irányuló törekvésből s hogy az ezzel járó kísérletek mekkora szellemi és anyagi erőket mozgathatnak meg és milyen értékeket hozhatnak létre. A megrendelő sem sejtí, mekkora gondot okoz néha a nyomdászának s hogy mennyire tehetetlen a nyomdász ez ellen a hullámjárás ellen. Hosszú évekg kísérletezett a nyomdászság érdekképviselete például abban az irányban, hogy kollektív propagandájával terelje rá a nagy budapesti nemzetközi vājárok kiállítóinak figyelmét a nyomtatványok kellő időben való megrendelésére. És szinte minden eredmény nélkül. Még kevéssel a vásárok megnyitása előtt is nyáreleji pangás van a nyomdákban s az utolsó héten kell a vásárra szánt nyomtatványokat hevenyészve, drága anyagok elpazarlásával összecsapni, anélkül, hogy a megrendelő ebből tanulna és egy vagy két hét-tel előbbre jegyezne elő a nyomtatványmegrendelést a naptárán.

Az irreális áralakulás egyik oka, hogy a nyomdaiparban éppen a foglalkoztatottság nagy kilengései és a különösen nagy és nyomasztó rezszi miatt nagyon erős a verseny.

Mint más országokban is, nálunk sem annyi nyomda van, amennyire a piacnak szüksége van, hanem mindig sokkal több. Mindig sokan vannak, akik a sajtó, a nyomdászat révén akarnak érvényesülni. Az ilyen törekvések gyakran hoznak létre nyomdákat, többet mint kellene és olyan helyeken is, ahol a piacon máris több a nyomda a szükségesnél. Az ilyen vállalkozások nem mindig találják meg azt a nyomdászvezetőt, aki csakugyan komoly gazdasági alapot, szakszerű létjogosultságot tud teremteni a vállalat számára. De a vállalatot fenntartja a támogatás, a szakmán kívüli, szakmától

független erő, amelyik létrehozta. Az ilyen erők azonban változók, gyakran elveszítik érdeklődésüket a vállalat iránt, amelyet létrehozlak. Minden nyomdász ismer ilyen nyomdákat, amelyek a lassú felozlás évtizedes állapotában vannak és súlyos károkat okoznak, szinte mérgezik a piacot maguk körül. Mindenféle az országban állanak gépek, amelyekben visszahozhatatlanul fekszik a tőke és amelyek ott, ahol vannak, semmiféle feladat megoldására nem alkalmasak. Közben gyorsan elmúlik az idő felettük, s gyakran nem érik már meg a leszerelés és újrafelállítás költségeit sem. Az elmúlás szellője lengi körül ezeket az üzemeket, s halálukban is élő bizonyítékai annak, hogy ebben a szakmában sem a gép, hanem az ember művel nagy dolgokat.

Mindabból, amit itt elmondottunk, a kívülálló talán már sejtheti, hogy alig van mesterség, amely annyiféle személyi követelményt támasztana művelőivel szemben, mint a nyomdászat. A mesterség megkívánja a technikai, irodalmi, művészeti ismereteken felül a gazdasági tájékozottságot, az üzemezés összes szempontjainak ismeretét, de ezenkívül nagyfokú jogi tájékozottságot, a közéleti tényezők és események beható ismeretét is. Aki magyar nyomdász, annak benne kell élnie a magyar életben, minden vonatkozásban, vállalnia kell ennek minden következményét, mert a nyomdász nem lehet magánember, őt a magyar élet minden eseménye érdekli és érinti valamely vonatkozásban. Mi nyomdászok azt is tudjuk, hogy nagy nyomdász csak nagy, egész ember lehet. Nyomdászkörökben ki is van fejlődve az egyéniség tisztelete, mi megbecsüljük egymásban az értékeket és a szakma kimagasló egyéniségeit szeretettel és megbecsüléssel vesszük körül. Ezért van fejlett szakmai közéletünk s ha néha bizonyos ideig érvényesülhetnek is talmi nagyságok, a szakmai közélet ítélete mindenkinek helyét megállapítja a nyomdászság rangsorában.

Mi nyomdászok mindnyájan sok válságot éltünk már át s több-kevesebb csalódás is ért már mindnyájunkat. Majdnem mindnyájan vállaltuk már

újszerű megoldások, új technikai eljárások kísérleteinek terheit. Több, kevesebb reménységgel kezdtünk kisebb-nagyobb akciókba, hogy aztán kevés eredménnyel és sok tanulsággal térjünk vissza jól bevált régebbi módszerekhez – bár mindig hajlandók vagyunk tanulni és újra kísérletezni. A sűrű változások közepette kifejlődött bennünk az a konzervativizmus, amelyről e sorok bevezetésében beszéltem, mert bizonyos koron túl minden valamirevaló nyomdász felismeri azt, hogy mi az örök érték, mi tartozik a szakma örök hagyomány kincséhez. Tudjuk, hogy elsősorban a személyiségi értékek ilyenek, mindnyájan ismerjük azt a törvényt, amit egy nagy magyar nyomdász így fejezett ki: „nem a gép a fontos, hanem a nyele”, vagyis az, aki bánik vele. Mindnyájan tudjuk, hogy a szakma megújulása válságok sorozata után a személyiségi értékeken múlik cs hogy nagy bajok után nagy feladatok ideje következik s akkor a nyomdász senkire sem támaszkodhatik, csak önmagára. Ilyenkor aztán eszébe jutnak a nagy ősök, a szakma sokévszázados, nehéz küzdelmei és általuk megtalálja azt az utat, amelyik a jobb jövő felé vezet.